

GAZELA

tekst: Aleksandar Radić

fotografije i ilustracije su potpisane
na osnovu izvora/autora

Gazela je jedna od najdugovečnijih letelica korišćenih u naoružanju naših oružanih snaga. Sada se u inventaru RV i PVO Vojske Srbije nalazi 44 komada dok je još 5 u eskadrili Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije.

FRANCUSKO-BRITANSKI PODUHVAT

Francuzi i Britanci su 1964. godine otvorili pregovore oko saradnje u oblasti projektovanja i proizvodnje vazduhoplovne tehnike. Dve godine kasnije formirana je posebna radna grupa za helikoptere. Posle usklađivanja taktičko-tehničkih zahteva za nekoliko letelica 22. februara 1967. godine potpisan je ugovor o razvoju srednjeg transportnog helikoptera i lakog helikoptera po Francuskim početnim zamislama – to su projekti koji su evoluirali u Pumu i Gazelu. Zauzvrat, Francuzi su podržali britanski projekat WG.13, kasniji Links, za potrebe mornarice i u ulozi naoružanog izviđačkog helikoptera.

U projektu Gazele Francuzi su imali „većinski paket“. Definisali su laku letelicu pogonjenu gasnom tru-

binom koja je trebala da bude prirodni naslednik i korak više u odnosu na poznati Aluet II (Alouette II). Od početka Francuzi su prepoznali borbene potencijale Gazele i planirali su razvoj namenskog „lovca tenkova“ naoružanog sa vođenim raketama. Britanci su od Gazele očekivali da se koristi za obuku pilota u sva tri vida oružanih snaga i da će u KoV (Army Air Corps) biti izviđačka platforma.

Francuski Sud Aviation (udružen 1970. u kompaniju Aérospatiale) još 1966. počeo je sa radom na projektu lakog petosedog helikoptera. Prvi prototip je poleteo 7. aprila 1967. godine pod oznakom SA 340. U početnom rešenju imao je konvencionalni repni rotor, ali na drugom prototipu SA 341 iz 1968. godine korišćen je fenestron – vertikalni stabilizator sa kružnim otvorom za smeštaj rotora koji je bio originalno Francusko rešenje prvi put primenjeno na Gazeli.

Tehnološki Gazela je bila state-of-art, ali projekat je vođen bez velikog rizika i zato je dinamika rada išla relativno brzo. Izrađena su četiri prototipa – tri u Francuskoj i jedan za britanskog partnera Westland. Čelni serijski primerak poleteo je 6. avgusta 1971. godine.

Francuski i Britanski partneri su tesno saradivali, ali je svako za sebe pokrenuo serijsku proizvodnju različitih varijanti Gazele, namenski za oružane snage i civilne korisnike sa dva osnovna modela motora – u početku sa Astuzu III (Astazou) snage 440 kW (592 KS) i od sredine sedamdesetih godina sa Astazu XIV od 649 kW (870 KS).

Osnovne varijante za Francusku avijaciju KoV bile su SA 341F naoružan oruđem kalibra 20 mm M621 i SA 342M sa četiri protivoklopnne vođene rakete (POVR) HOT. Za civilne korisnike izrađivan je SA 341G sa motorom Astazu IIIA, militarizovani SA 341H sa motorom Astazu IIIB, zatim ekvivalenti sa motorom Astazu XIV za civilno tržište SA 342J i vojni SA 342L i SA 342L za pustinjske predele.

Britanci su izrađivali Gazele težišno za potrebe Britanskih oružanih snaga u podvarijantama za podršku KoV (Gazelle AH.1) i letaćku obuku (HT-2 i HT-3).

U FRANCUSKU PO LICENCU

Oružana intervencija Varšavskog ugovora na Čehoslovačku avgusta 1968. godine bila je povod za diversifikaciju nabavki naoružanja i nabavki tehnologija za domaću vojnu industriju. Lično je J.B. Tito naredio da se uđe u pregovore sa državama koje su imale volju da obezbede pristup tehnologijama i zato su jugoslovenske delegacije otišle u Švedsku, Francusku, Veliku Britaniju... Sada devedesetdevetogodišnji generalpukovnik Zlatko Rendulić, u to vreme načelnik Vaz-

Na izložbi u Nikincima 1973. godine u to vreme tek primljena Gazela prikazana je Maršalu J.B. Titu. Na Gazeli je privremeni ev.br. 12002 koji je promenjen u 12602.
foto: MC Odbrana

Prva shema bojanja Gazele u JRV i PVO bila je dvobojna – tamo zelena i smeđa kao na primercima proizvedenim u Francuskoj koji su fotografisani 1977. u Mostaru.
foto: MC Odbrana

duhoplovno-tehničke uprave Komande RV i PVO i šef komisije za vojno-ekonomsku saradnju sa Francuskom, priseća se tih vremena kada je trebalo da se uđe u smeli projekat osvajanja licencne proizvodnje letelice koja je bila u to vreme najsavremenije sredstvo u svojoj klasi. Na jednoj demonstraciji stručnjaci iz JRV i PVO videli su kako Aluet II (Alouette II) koristi rakete SS-11 dometa od 500 do 3.000 m. Posada heli-

koptera koristila je masku terena i letela je nisko iza šume, a izviđači su podatke o tenkovima preneli radio vezom. Aluet se izdigao iznad terena i dejstvovao po tenku. U kontekstu vremena i razložnog straha od sovjetske operativno-manevarske grupe koja je bila razmeštena južno od Balatonskog jezera u Mađarskoj, jugoslovenskom vođstvu se činila vrlo korisnom ideja o formiranju jedinica naoružanih namenskim protiv-

Montaža prvih Gazela u fabrici Soko 1975. godine od sklopova koji su uvezeni iz Francuske.
foto: MC Odbrana

Posle gađanja na poligonu Nikinci juna 1978. godine odustalo se od pokušaja da se na Gamu integrišu šesnaestocevni lanseri UB-16 za nevođena raketna zrna 57 mm.
foto: TOC

Gama iz 107. puka jula 1990. izložena je na aerodromu Zemunik na taktičko-tehničkom zboru na svečanosti dodele letačkog znaka pilotima XXXIX klase VVA
foto: Aleksandar Radić

Prva Gama ev.br. 12801 (izvorni broj bio je 12637, ali prenumerisana je u sekvencu određenu za borbene Gazele) na aerodromu Batajnica decembra 1978. godine.
foto: MC Odbrana

Gazela HSn-42 1990. na aerodromu Zemunik korišćena je za službu traganja i spašavanja. Na levom boku je dizalice Breeze za izvlačenje ljudi.
foto: A. Radić

klopnim helikopterima, letelicama koje su mogle da polete sa prikri-venih terena i da dejstvuju po tenkovima i kolonama agresora.

Jedna ozbiljna tema za diskusiju u jugoslovenskom vojnom vrhu bila je svrsishodnost primene helikoptera. Prihvaćene su strane procene o verovatnoći gubitaka jednog helikoptera na 15 uništenih tenkova, ali to u Jugoslaviji nisu prihvatili konzervativni generali koji su smatrali da će helikopteri biti izloženi velikim gubicima. Protivnici novina su bili snažni, ali Komanda RV i PVO se trudila da prati svetske trendove i 1966. ispitivan je modifikovani primerak helikoptera Sikorski (Sikorsky) S-55 naoružan sa lanserima nevođenih raketnih zrna kalibra 69,8 mm. Rendulić je razmatrao da se S-55 naoružava sa protivoklopnim vođenim raketama (POVR) šmelj. U međuvremenu nabavljena je 1967. godine licenca za u to vreme sofisticiranu POVR 9M14 Maljutka sa ručnim vođenjem dometa do 3.000 m. Na jedan S-55, 1970. godine, postavljeni su bočni nosači sa lansirnim šinama za četiri Maljutke. Na ispitivanjima u Vazduhoplovnom-opitnom centru (VOC) pokazalo se da su vibracije helikoptera sa klipnim motorom previše snažne i na daljini od tri kilometra meta tenka je „odskakala“ po 2 cm od središnje tačke nišana prema Rendulićevom sećanju. Za efikasan lov na tenkove bio je potreban žirostabilizovani nišan i turboventilatorski motor.

Rendulić je bio pristalica nabavke Gazele koja je u to vreme bila jedno od tehnološki najsavremenijih rešenja na svetu. Posebno interesantno činila se Francuska zamisao da se Gazele naoružaju sa POVR kao namenski protivoklopni helikopteri, upravo ono što je bilo potrebno JNA za odbranu od masovnih prodora tenkova. Američki pristup sa platformama sa širokim izborom naoružanja za vatrenu podršku činilo se da je potreban samo njima u ratu u Indokini koji je bio svakodnevna glavna vest

krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina.

Rendulić je februara 1969. godine bio na prikazu Gazele u Francuskoj i pokazao je interes težišno za protivoklopnu varijantu koja je tek trebala da se razvija.

Put nabavci francuskog naoružanja bio je otvoren jer je 20. novembra 1969. godine u skladu sa Titovim planom diversifikacije dogovorena bilateralna saradnja. Savezni sekretar za narodnu odbranu general Nikola Ljubičić 17. septembra 1970. godine posetio je Francusku i imao je priliku da leti u Gazeli na prikazu protivoklopnih dejstava.

Odlučeno je da se nabave Gazele i da se osvaja domaća proizvodnja po licenci. Ugovor je potpisan 1. oktobra 1971. godine sa francuskom firmom Aérospatiale u vreme kada je tek otvorena linija za serijsku proizvodnju Gazele u Marinjanu, predgrađu Marseja gde se nalazi tamošnji međunarodni aerodrom. Predviđena je nabavka i proizvodnja 112 komada varijante SA 341H.

Na planiranje licencne proizvodnje snažan uticaj imala su iskustva iz osvajanja proizvodnje S-55 čiji su prvi primerci 1960. godine sastavljeni u fabrici Soko u Mostaru od delova nabavljenih iz Velike Britanije i krenulo se u postepeno osvajanje licencne proizvodnje koja se odlučila do 1967. godine. U to vreme S-55 bio je beznačajno zastareo. Previše vremena utrošenog zaludno na osvajanje proizvodnje i visoka cena uticali su na stav da se za Gazelu traži samo delimična licenca uz saradnju sa matičnom fabricom na proizvodnji. Zbog dinamičke proizvodnje i finansijskog efekta zatražena je licenca za strukturu i dogovoreno je da se neki delovi rade za licencodavca. Nije se ni ulazilo u proizvodnju rotorske glave i krakova rotora za koje švajcarska CIBA nije ni želela dati licencu.

Nosilac licencne proizvodnje je bila fabrika Soko u Mostaru za koju su nabavljene mašine i alati i

poslani radnici i tehničari na obuku za osvajanje novih tehnologija. Sa poslom na razradi tehničke dokumentacije krenulo se 1972. i 1973. godine i istovremeno su nabavljene mašine i alati za obradu kompozitnih materijala, sačaste konstrukcije i ostalih tehničko-tehnoloških novina.

Za početak preoružanja nabavljena je 21 Gazela francuske proizvodnje u periodu od 1973. do 1976. godine. Prvih 14 komada primljeni su gotovi, a 6 komada je bilo u delovima i montirani su u Sokolu. U početku su imali originalne francuske fabričke brojeve, ali naknadno prenumerisani su u Sokolove brojeve za početnu sekvencu od 001 do 006. Prva domaća Gazela bio je primerak 007 sa vojnim evidencijskim brojem (ev.br.) 12615 koja je predata RV i PVO 27. decembra 1978. godine.

Gazele iz uvoza i sa početka domaće proizvodnje bile su u osnovnoj nenaoružanoj konfiguraciji sa internom oznakom RV i PVO HO-42 (skraćena od Helikopter Opšte namene). U međuvremenu otvoren je zadatak samostalnog razvoja borbenog derivata sa radnom oznakom Gama (Gazela – Maljutka). Fabrika Krušik iz Valjeva bila je nosilac programa POVR i od 1973. godine Maljutka je bila u serijskoj proizvodnji u ručno vođenoj varijanti 9M14M.

Tek kada su obezbeđene rakete krenulo se na projekat Gama i 1974. godine su izrađeni tehnička i ekonomska analiza a 1975. godine program realizacije. U skladu sa procenom nosivosti Gazele predviđeno je da se letelica naoružava sa četiri PVO Maljutka. Novina u svetskim razmerama bila je odluka da se na helikopter postave rakete vazduh-vazduh. To su bile rakete 9M32M Strelja-2M za laki prenosni raketni sisteme PVO smeštene u cevasti lansirni uređaj. Kao i Maljutke, rakete Strelja-2M osvajane su po licenci u Krušiku. Masa dva lansera KPU-21 iznosi 67 kg, masa četiri rakete 9M14M i dve 9M32 je 69 kg. Žiro-

stabilizovani nišanski sistem APX M-334.02 nabavljen je od francuske firme SFIM.

Zbog širine mogućeg izbora borbenih zadataka za Gazele predviđeno je da se naoruža i mitraljezima. Prva zamisao bila je da se projektuje unificirani kontejner KLN-002 sa po dva mitraljeza kalibra 7,62 mm koji bi se ugrađivao na Gazele i avione pogodne za razvoj avijacije Teritorijalne odbrane - avione za vezu V-51 (Utva-66) i školske avione M-10 kako je glasila radna oznaka za dvosede uvedene u naoružanje pod oznakom V-53 (Utva-75). Zatim, Gazele su trebale da budu naoružane i sa dvanaestocevnim lanserima L-57-012 za nevođena raketna zrna kalibra 57 mm i dvocevnim lanserima za rakete rakete 128 mm Munja.

Prioritet su bile rakete Maljutka i Strelja-2M - na polivalentu cev postavljene su po dve lansirne šine na svakoj strani za POVR 9M14M Maljutka a između njih je smešten cevasti lanser za raketu 9M32M Strelja-2. Nosači naružanja i nišanski sistem u Sokolu su ugrađeni na jednu od Gazela iz „francuskog kontigenta“ ev.br. 12637 (naknadno je 25. maja 1978. preoznačena u 12801).

Posle modifikacija, prvi prototip Game je predat 7. juna 1976. godine na ispitivanja VOC-u. Naoružana Gazela je 28. novembra 1978. godine usvojena u naoružanje pod internom oznakom HN-42M (helikopter naoružani – Maljutka). Pod punim nazivom Helikopter H-42, naoružan protivoklopnim raketnim sistemom Maljutka ili skraćeno HN-42M. Tim aktom primljen je prototip i odlučeno je da se pređe na serijsku proizvodnju 12 komada za naoružavanje prve eskadrile.

U naoružanje su 1979. godine usvojene rakete Strelja-2M iz domaće proizvodnje i nova kratkotalasna

radio-stanica UGAR-3S za održavanje veze u sadejstvu sa KoV koja je takođe ugrađena na Gamu.

Čelna serijska Gama, ev.br. 12802, predata je RV i PVO 30. jula 1980. godine, ali je uništena u udesu već 15. novembra 1980. Godine dok je od 1981. pokrenuta serijska proizvodnja.

Gama je bila odraz svog vremena i pristupa diversifikaciji – relativno jednostavno i jeftino rešenje koje je povezivalo francusku letelicu i nišan, ruske rakete i jugoslovensku zamisao.

Iza projekta Gama sledeći radni zadatak za VTI bio je projekat Hera – Gazela namenjena za izviđanje i osmatranje borbenih dejstava i korekturu artiljerijske vatre i radiološko izviđanje. Na nju je ugrađen nišan APX M334.25 sa laserskim daljinomerom, navigacioni sistem Decca DOPPLER 80, sistem za kontrolu vatre PUV i sistem jonizacione komore sa blokom za akviziciju i sistemom za prenos podataka za radiološko izviđanje iz vazduha RDIV-2 uvezan sa radio-visinomerom AHV-6 i radio uređajem UGAR-3S.

Prva Hera odnosno HI-42 (helikopter izviđački) ev. br. 12701 izašla je iz fabrike 19. februara 1980. godine, ali je uništena već 28. februara. Zato se za nastavak rada na projektu moralo sačekati na novi prototip 12702 koji je završen februara 1981. godine. Prva serijska Hera 12703 predata je RV i PVO 10. januara 1984. godine. Proizvodnja Here nastavljen je do stote Sokolove Gazele ev.br. 12721 predate RV i PVO 28. januara 1985. godine.

Za službu traganja i spasavanja (STS) na priobalnim aerodromima namenjena je Gazela sa internom oznakom vida HS-42. U odnosu na ostale modele bila je prepoznatljiva po dizalici Briz nosivosti 135 kg.

Praktična vrednost HS-42 bila je vrlo ograničena jer su se za ukrcajanje ugrožene osobe pre poletanja morali skinuti leva prednja i zadnja vrata. Zato je let bio otežan zbog vrtložnih strujanja koja su posebno neugodna za lica na zadnjem sedištu. Dizalicom se moglo podići samo aktivno lice. Unutrašnjost kabine Gazele je mala i zato se u nju mogao smestiti samo pilot, tehničar i jedno nosilo, ali 1980-ih bile su to letelice prihvatljive za potrebe STS u domaćim uslovima.

Od Sokolovih 100 SA 341H računajući tu prvih šest montiranih od francuskih delova u osnovnoj varijanti HO-42 bilo je 36 komada, zatim 36 HN-42M Gama, 21 izviđačka HI-42 Hera i 6 komada HS-42 za službu STS na primorskim aerodromima. Preostali jedan komad je bila Gazela izrađena za Savezni sekretarijat unutrašnjih poslova (SSUP).

Na Heri nišanski sistem APX M334.25 koristi se kao uređaj za osmatranje i korekturu artiljerijske vatre
foto: A. Radić

Izviđačka Hera oktobra 2009. godine na aerodromu Lađevci za vreme vežbe Odlučan odgovor 2009. Vrata u maskirnoj shemi su sa Gazele 12755.
foto: A. Radić

Kučište navigacionog uređaja Decca Doppler 80.
foto: A. Radić

EVIDENCIJSKI BROJEVI

Za Gazele su određene sekvence sledećih evidencijskih brojeva:

- za HO-42 od 12601 do 12624 (12623 i 12624 nisu iskorišćeni), zatim od 12631 do 12640 (12638 i 12640 takođe nisu iskorišćeni) i od 12651 do 12672,
- za izviđačke HI-42 bila je od 12701 do 12721,
- za STS izrađene su HS-42 sa oznakama od 12751 do 12756, z
- za Game oznake su bile od 12801 do 12837,
- za H-45 bila je od 12870 do 12885 (nisu izrađena poslednja tri komada),
- za HSn-45 od 12890 do 12899 (takođe poslednja tri nisu izrađena),
- za HN-45 od 12901 do 12974 (poslednja završena decembra 1991. bila je 12943) i
- za HI-45 od 12981 do 12995 (ni jedna nije izašla iz Sokola pre prekida proizvodnje).

Francuzi su umesto motora Astazu IIIB (Astazou) od 592 KS sa SA 341H na model SA 342L ugradili motor Astazu XIVM snage 870 KS koji je na vratilo ograničen na 592 KS, ali za razliku od prethodnog modela manje gube snagu sa rastom visine leta. Za nastavak opremanja JNA sa Gazelama ugovorena je 1981. godine licencna proizvodnja novog modela sa jačim motorom SA 342L sa osvajanjem licence za turboventilatorski motor u fabrici 21. maj u Rakovici. Odlučeno je da se iz domaće industrije dobavljaju hladni delovi motora, a da se delovi za koje je procenjeno da su tehnološki zahtevni zbog uštede vremena i novca uvezu iz Francuske. Još jedan ekonomski koristan potez bila je odluka da se izrađuju strukture Gazele za potrebe matične francuske fabrike.

Stotinu i prva Gazela iz Sokola bila je prvi SA 342L u osnovnoj varijanti H-45. Do prekida proizvodnje zbog građanskog rata završeno je 63 komada SA 342L od 115 naručenih primeraka za RV i PVO. Po varijantama 43 HN-45 sa poboljšanim nišanom APX 334.40 sa kolimatorom, zatim 13 HO-45 i 7 HSn-45. Zbog rata nije završena 31 Gama, ni jedan od 15 Hera HI-45 i po tri HO-45 i HSn-45. Deset konstrukcija novih Gazela prebačeno je na aerodrom Batajnica gde su

dočekale rat 1999. u hangaru u kojem su i uništene tokom dejstava NATO.

MOSTARSKÉ GAZELE

Prve dve Gazele u evidenciju RV i PVO su uvedene 22. marta 1973. godine. Prva jedinica određena za preoružanje planirana je da se formira u okviru Vazduhoplovne vojne akademije (VVA) za obuku pilota helikoptera. Do dolaska Gazela za obuku su služili Mi-2 iz 782. eskadrile bazirane u Mostaru. Početkom 1973. godine formiran je 107. helikopterski puk (školski) od 782. eskadrile i delova 107. puka pomoćne avijacije iz Niša koji je rasformiran i u Mostar je prebaziran broj jedinice, deo komande i 783. eskadrila.

Na početku postojanja 107. puk je imao osam Mi-2. Posle dolaska dve Gazele zadržano je šest Mi-2 koji su ostavljeni zbog održavanja kontinuiteta obuke do dolaska veće količine novih letelica. Prijem Gazela nastavljen je 1975. godine kada je iz Francuske stiglo šest gotovih letelica, a šest je montirano u Sokolu. Preostalih sedam komada iz uvoza uvedeno je u 107. puk 1976. godine. Paralelno sa obukom pitomaca VVA u 107. puku je provedena preobuka za potrebe jedinica koje su tek trebale da se formiraju sa Gazelama.

Zbog blizine helidroma Jasenice gde su bile Gazele i ljudstvo 107. puka i fabrike Soko posle početka domaće proizvodnje Gazela, nastavilo se sa praksom da se novi primerci prvo zadrže u Mostaru, a naknadno prezadužuju u jedinice.

ARMIJSKE JEDINICE ZA IZVIĐANJE I VEZU

Novina u organizaciji bio je razvoj tzv. armijskih odeljenja – u svakoj armiji KoV formirano je jedno odeljenje Gazela za podršku rukovođenju i komandovanju. Planirano je da se za KoV izradi 22 HO-42 (ev.br. 12651-12672) i 20 HI-42 (ev.br. 12701-720, ali zbog udesa prve Here za zamenu je izrađena još jedna sa ev.br. 12721). U prvom talasu svako odeljenje dobilo je 1980. i 1981. godine po dve Gazele osnovne namene. Odeljenja su formirana naredbom od 9. juna 1980. godine – 891. ho 3. armije na aerodromu Petrovac, 892. ho 7. armije u Rajlovcu, 893. ho 2. armije u Nišu, 894. ho 5. armije na Plešu i 896. ho 1. armije u Batajnici. U naknadnom talasu formiranja naredbom od 18. avgusta 1981. formirana su 895. ho u Divuljama za potrebe Vojnopomorske oblasti (VPO), 897. ho 9. armije na Brniku i 898. ho 2. korpusa na Golubovcima. Prijem dodatne tehnike i početak proizvodnje Hera koje su

godine odeljenja su preimenovana u eskadrile za vezu „B“ formacije koje su smanjene u odnosu na uobičajenu. Posle rasformiranja armija i preformiranja JNA 1988. godine na tri vojne oblasti i VPO fuzionisane su sa eskadrilama novih strategijskih sastava odeljenja ukinutih armija, ali bez promene mesta baziranja. Odeljenje iz Brnika ušlo je u sastav 894. eskadrile 5. vojne oblasti, odeljenje iz Rajlovca u 896. eskadrilu 1. vojne oblasti i odeljenja iz Niša i Golubovaca u 891. eskadrilu 3. vojne oblasti. U VPO je bez promena ostala 895. eskadrila.

PROTIVOKLOPNE ESKADRILE

Prva jedinica naoružana Gamama bila je 712. protivoklopna helikopterska eskadrila (pohe) u Nišu formirana 1981. godine. Zatim je 1982. godine usledilo formiranje 711. pohe na Plesu. Obe eskadrile imale su HN-42M.

Dolazak HN-45 1988. godine obezbedio je tehniku za povećanje broja eskadrila sa dve na pet. U sastavu 119. brigade pored postojeće 712. pohe, 1988. godine formirana je 714. eskadrila na a. Lađevci. Iste godine u 107. puku na a. Jesenice 783. eskadrila 107. puka preformirana je u 722. protivoklopnu eskadrilu. U sastavu 111. brigade koja je imala 711. pohe, 1990. godine formirana je 713. eskadrila „B“ formacije koja je do građanskog rata ostala ekvivalent odeljenja.

U vreme kada se borbena moć proračunavala statistikom pretpostavljenih rezultata dejstva od eskadrile Gama očekivalo se da može da uništi 300 oklopnih vozila.

Gama HN-42M iz 714. eskadrile na aerodromu Lađevci 2005. godine
foto: A. Radić

Gama ima dva člana posade – pilota na desnom sedištu i letača-operatera na levom.
foto: A. Radić

Pult oružni za lansiranje i vođenje raketa Maljutka.
foto: A. Radić

Označavanje Gazela preuzeto je u francuskom maniru sa oznakom modela i fabričkim brojem. Posle prelaska na proizvodnju modela SA 342 nije promenjena stara oznaka SA 341.
foto: A. Radić

Instrumentalna tabla HN-42M Gama
foto: A. Radić

GAZELE U RATU

U prvim mesecima krize koja je dovela do građanskog rata, od avgusta 1990. godine kada su Srbi u Dalmaciji postavili prepreke na putevima, Gazele su korišćene vrlo dinamično za prevoženje starešina i izviđanje.

Prve žrtve građanskog rata pale su 31. marta 1991. godine na Plitvičkim jezerima tokom borbi između hrvatskih policijskih snaga koje su u ranim jutarnjim časovima pod zaštitom magle krenule u prepad na položaje Milicije Krajine. Aktiviran je plan „Radan” i jedinice KoV JNA uspostavile su tampon-zone između stora pod kontrolom MUP-a Hrvatske i SAO Krajina. U to vreme u vazдушnom prostoru iznad krizne zone stalno su se mogle videti Gazele koje su na zadacima održavanja veze korišćene vrlo aktivno. Par Gazela iz 894. eskadrile bio je na poligonu Slunj na isturenom komandnom mestu 5. vojne oblasti formiranom za potrebe kontrole bezbednosne krize.

Zbog masovnih nemira u Splitu i Mostaru krajem aprila 1991. godine podignuta je borbena gotovost jedinica baziranih na a. Divulje, Ortiješ i Jesenica. U Zadru, 2. maja posle pogibije jednog pripadnika MUP-a Hrvatske u nejasnim okolnostima organizovane su masovne demonstracije. Jedinice garnizona bile su u gotovosti za odbranu.

U demonstracijama ispred Komande Vojnopomorske oblasti u Splitu 7. maja poginuo je jedan vojnik. Hrvatska demokratska zajednica je u Zapadnoj Hercegovini u mestima Lištica i Vranić organizovala blokadu kolone iz sastava 10. motorizovane brigade 4. korpusa koja je iz svoje kasarne u Mostaru bila u pokretu ka Kupresu. Oklopna vozila bila su ugrožena od pripadnika paravojnih snaga koji su se infiltrirali među demonstrante. JNA je uzvratila na izazov akcijom „Skok”. Osam helikoptera Mi-8 i šest Gazela učestvovalo je u prevozu desanta. Iza blokade je iskrcano 250 vojnika. Prikaz sile i odlučnosti JNA bio je dovoljan i kolona je propuštena prema odredištu.

Prvog dana intervencije JNA u Sloveniji, 27. juna 1991. godine, Gazele su korišćene za prevoženje starešina i tereta. Pilot Anton Mrlak, komandir odeljenja sa aerodroma Brnik koje je pripadalo 894. eskadrili, trebao je da iz kasarne u Ljubljani preveze hleb tenkista i krenuo je preko grada. Raketom Strela-2M Gazela je oborena i stradala su oba člana posade.

Rat je počeo i posade Gazela sve češće su bile meta hrvatske pešadije. Na borbenim zadacima 1991. godine oborene su tri Gazele. Jedna HI-42 oborena je 19.9.1991. preciznim pogotkom jednog jedinog zrna – kod sela Oklaj u Dalmaciji, jedan pripadnik hrvatskih oružanih snaga čekao je na Gazelu koja je gotovo svakodnevno prolazila istom maršrutom između Knina i Drniša. U njoj je bio komandir 895. eskadrile VPO major Borivoj Brkić. Kada je pilot pogođen Gazela je nastavila da leti bez kontrole, pokidala je žice dalekoveda i pala na prednji deo. U udaru u zemlju stradao

je drugi član posade vazd.-tehnički poručnik Jovo Manojlović.

Vatrom iz pešadijskog oružja sa položaja „prijateljskih snaga”, 5. oktobra 1991. oborena je Gazela iz 782. eskadrile u Konavlima u kojoj je stradao komandant 9. vojnopomorskog sektora kapetan bojnog brda Krsto Đurović, a dva člana posade, pilot kapetan prve klase Nedžib Tabučić i tehničar vodnik prve klase Ilija Radunović i još jedan putnik – general-potpukovnik Jevrem Cokić preživeli su sa povredama.

Vatrom iz pešadijskog oružja oborena je 13. decembra 1991. Gama iz 711. eskadrile. Posada, pilot kapetan Janko Kecman i letač-operator vodnik Duško Jović, izvukla se iz helikoptera ugruvana i pod neprijateljskom vatrom probila se do položaja teritorijalne odbrane. Dva i po sata posle obaranja Gama je pogođena iz minobacača i potpuno je izgorela.

Osim izbora taktike i zaštite podataka o letovima za povećanje borbene žilavosti preduzete su dodatne mere – pokrenuti su 1991. godine hitni zadaci razvoja pasivnog ometačkog sistema sa infracrvenim mamcima i ugradnje zaštitnih pancirnih ploča. Prema početnim planovima iz avgusta 1991. godine trebalo je da se modifikuje 108 Gazela. Za sve letelice radilo se na unificiranju elementima sistema i za Gazele je predloženo da se na bokove postave dva kontejnera PO-341 sa po 48 mamaca IC-3. Na jednu Gazelu ugrađen je sistem za koji se pokazalo da predstavlja prevelik teret u odnosu na korist u samozaštiti. Piloti su cenili da je bolje prilagoditi profil leta nego izložiti se riziku od dejstva IC samonavedene rakete. U praksi se pokazalo da je to tačno jer ni jedna Gazela osim prve izgubljene u ratu nije oborena ili oštećena sa IC samonavedenim raketama.

Više se očekivalo od ugradnje pancirnih ploča jer su Gazele mekane konstrukcije izuzetno osetljive na pogotke iz pešadijskog oružja. Po zadatku koji je 8. oktobra 1991. dobio VTI-Žarkovo morala se pronaći efikasna zaštita posade i to prvo za najizloženije letelice – Jastreba, Mi-8 i Gazelu. Pancire na Gazelu broj 12756 februara 1992. godine ugradio je tim „Utve” iz Pančeva u zavodu „Moma Stanojlović”.

Panciri su postavljeni na vrata i sedišta dva člana posade – na sedalni deo, leđne ploče i preklopne ploče na vanjskim bočnim stranama. Bočna i leđna ploča izrađene su tako da pokrivaju pilota do prosečne sedišne visine. Masa zaštite bila je 80,3 kg. U VTI-Žarkovo definisali su maksimalne mase u poletanju za zaštitom za H-42 (SA-341H) sa motorom od 440 kW na 1.800 kg, a H-45 (SA-342L) sa motorom od 631 kW na 2.000 kg.

Odustalo se od plana da se modifikuje čak 104 Gazele jer se pokazalo da kada se ugrade panciri i pasivni ometački sistem zbog velike mase performanse helikoptera bile bi drastično limitirane.

Nišanski sistem APX M334-20
foto: A. Radić

Durbin nišanskog sistema APX M334-20 kroz koji teren osmatra operater Maljutki
foto: A. Radić

Pogled na nišanski sistem APX M334-20 na krovu kabine Gazele
foto: A. Radić

Naoružanje Game: protivoklopne vođene rakete Maljutka i rakete vazduh-vazduh Strela-2M
foto: A. Radić

MITRALJEZI NA GAZELI

Posade Gama naoružane POVR Maljutka imale su ograničen izbor objekata dejstva jer su se rakete mogle racionalno lansirati samo na neki rentabilan cilj kao što je tenk. Početna ratna iskustva iz leta 1991. godine pokazala su da Gama često nailazili na protivničke jedinice na maršu ili odmoru, zatim na pojedinačna motorna vozila po kojima se može dejstvovati mitraljezima. Zato je pokrenut projekat ugradnje mitraljeza Mk-II kalibra 7,7 mm sa municijskom kutijom za 450 metaka na nosač KPU-21. Gama ev.br. 12901 modifikovana je septembra 1991. Zatim se pokušalo sa ugradnjom mitraljeza direktno na barku na rešetkastom nosaču jer je to bilo rešenje primenjivo na svim Gazelama osnovne i izviđačke varijante. U pod prostora za putnike smeštene su municijske kutije za 650 metaka. Novembra 1991. u VOC-u su ugrađeni mitraljezi na H-45 ev.br. 12870.

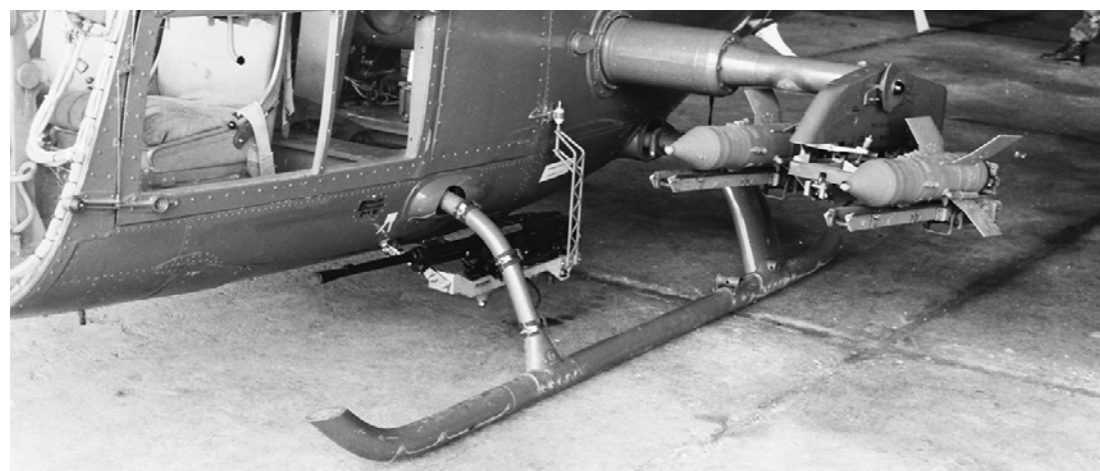
Nastavak rada privremeno je zaustavljen decembra 1991. godine jer je odlučeno da se mitraljezi ugrade na jedan primerak Game i da se ispitivanja nastave u borbenoj jedinici. Sa aerodroma Zalužani, iz 711. pohe koja je bila u to vreme svakodnevno angažovana u borbenim dejstvima izdvojena je Gama ev.br. 12922 na koju je u VOC-u ugrađen mitraljez na levoj strani barke. Naknadno, mitraljezi su 1992. ugrađeni na HN-45 ev.br. 12917 i 1994. na ev.br. 12907 i 12908. Sve tri „mitraljeske” Game su korišćene u 56. eskadrili MUP-a Krajine u kojoj su procenili da stari MK II nisu pouzdani i zato se pribeglo „alternativnom rešenju” - pre poletanja skidana su vrata i ukrcavani su jedan ili dva strelca sa puškomitraljezom 7,62 mm M84 u rukama. Na takvim zadacima često su korišćene Game sa „formacijskim” nosačem za mitraljez.

Mitraljez MK II 7,7 mm postavljen na bok Game HN-45
foto: VOC

TENKOVSKI MITRALJEZ NA GAMU

Počekom 1994. godine na Zalužanima se krenulo dalje i usavršena je konstrukcija ugradnje i prilagođena za tenkovski mitraljez kalibra 7,62x54R mm PKT odnosno M86 proizveden po licenci u kragujevačkoj „Zastavi”. Mitraljez je ugrađen na levi bok Game broj 12928 kao dodatno naoružanje jer su zadržani nosači KPU-21 za Maljutke.

SRPSKE GAZELE

Posle povlačenja federalnih oružanih snaga na teritoriju novoformirane SR Jugoslavije do 19. maja 1992. godine na raspolaganju srpskim snagama ostalo je 16 Gazela.

Na borbenom zadatku kod sela Donji Žabari u Posavini oborena je jedna HN-45 29. novembra 1992. u kojoj je posada preživela, ali je stradao major KoV Mirko Mrkić.

Za potrebe MUP Republike Srpske Krajine formirana je 56. mješovita helikopterska eskadrila kojoj je dodeljeno 6 Gazela, u početku u plavo-beloj shemi bojenja.

GAZELE U SRPSKOJ KRAJINI

U remontnom zavodu Moma Stanojlović, u proleće 1992. godine, prefarbano je šest Gazela izabranih za Miliciju Krajine u plavo-belu shemu sa zastavom SFRJ sa petokrakom na vertikalnom stabilizatoru. Istovremeno u zavodu letelice VJ prefarbavane su u oznake bez petokrake. Simbolično, RSK je postala ostatak ostataka SFRJ i njene policijske snage kao zamena za vojnu silu formirane su naredbom Jugoslovenskog saveznog sekretara za narodnu odbranu od 28.4.1992. godine uključujući 56. mhe na aerodromu Udbina. Prvi borbeni zadaci posada krajiških Gazela bili su podrška VRS u borbama za proboj koridora u Posavini juna 1992. godine. U jesen Gazele su postale deo SVK i formirana je 728. mhe. Posle hrvatske ofanzive januara 1993. na područje Maslenice iz VRS je kao ojačanje prebazirano ode-

ljenje od četiri Game. Tokom proleća i leta 1993. u eskadrili je bilo 14 Gazela – sedam Gama i sedam nenaoružanih primeraka. Naredbom od 28.9.1993. eskadrila je podeljena na 728. mhe i ponovo policijsku 56. mhe koja je premeštena u bazu Golubić kod Knina. Dve jedinice teško je razlikovati po bojenju i označavanju Gazela jer su prvo prebojene iz plavo-bele sheme u tamno-zelenu, a neki u kamuflažne sheme, ali imali su karakterističnu oznaku Milicije Krajine iako su prešli u sastav vojske. Gazele koje su bile u obnovljenoj 56. mhe bile su obojene u vojnom maniru i od oznaka imale su samo zastavu ili su čak bile potpuno bez oznaka izuzev evidencijskog broja. Posade 56. mhe u borbama su podržavale Jedinice za protivteroristička dejstva, poznate „crvene beretke”. Na jednom od zadataka, 21. januara

Gazela ev.br. 12872 u prvim bojama i oznakama 56. mhe snimljena maja 1992. godine
foto: A. Radić

Znak Milicije Krajine

1995. godine, HN-45M je greškom prešao na hrvatsku teritoriju i u preletu linije razdvajanja je pogoden vatrom SVK. Pri sletanju oštećenja od pogotka su dovela do otkaza fenestrona i loma letelice.

U vreme Oluje avgusta 1995. godine izvršeni su posljednji zadaci 728. mhe i 6 HN-45M i 2 nenaoružane Gazele predate su VRS. Tehniku 56. mhe preuzele su „crvene beretke“.

Gazela ev.br. 12658 novembar 1993. godine u 107. nastavnom centru SVK u Bruškoj
foto: A. Radić

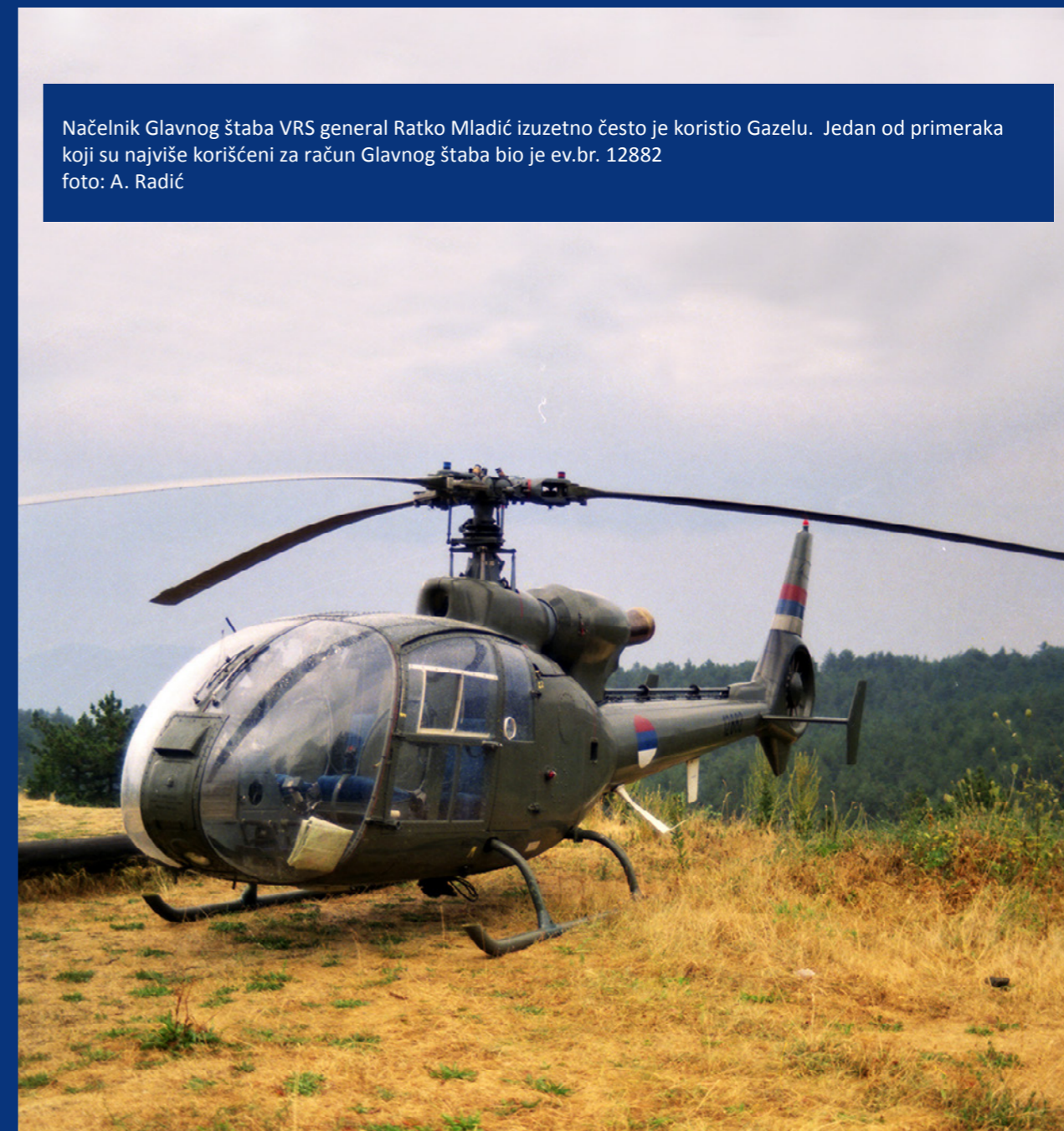
GAZELE VOJSKE REPUBLIKE SRPSKE

Kada su federalne oružane snage maja 1992. godine povučene iz BiH u SRJ u sastavu novoformirane VRS ostalo je u prvo vreme 25 Gazela - 10 HN-45M, 7 HN-42M, 3 H-45, 2 HO-42 i 3 HI-42 koje su bile na listi 89. mhe. Tokom juna uništene su u ude-

sima dve Here i deo Gazela je prezadužen jedinica- ma u Srbiji te su ostale 14 komada – 9 HN-45M i 5 nenaoružanih primeraka. Posade su sa letelicama razmeštene po čitavoj teritoriji i korišćene su za vatre- nu podršku, prevoz za potrebe rukovođenja i ko-

Gazela MUP Republike Srpske u krugu zavoda Kosmos u Banja Luci 2005. godine. U „prošlom životu“ to je bila HN-42M Gama ev.br. 12809 proizvedena 1981. godine.
foto: A. Radić

Načelnik Glavnog štaba VRS general Ratko Mladić izuzetno često je koristio Gazelu. Jedan od primeraka koji su najviše korišćeni za račun Glavnog štaba bio je ev.br. 12882
foto: A. Radić

mandovanja i prevoz ranjenika. Posade Gama utrošile su 630 raketa Maljutka. Gazele su smeštene na platformama u fabričkim krugovima, dvorištima škola, na parkinzima itd. Samo za povremene tehničke preglede i popravke Gazele su dolazile u matičnu bazu Zalužane. Tokom rata uništeno je sedam Gazela. Jedna od njih je oborena na borbemom zadatku pešadijskom vatrom 29. novembra 1992. godine kod sela Donji Žabari u Posavini. Posada je preživela pad letelice, ali stradao je artiljerijski major Mirko Mrkić. Povremeno, preuzimana je poneka dodatna Gazela iz VJ te su sa tehnikom iz RSK na

završetku rata u 89. mhe imali su 21 Gazelu. U posleratnoj redukciji osam Gazela je između 2003. i 2005. prodato ili predato civilnim vlastima RS, a u sastavu VRS je ostalo 13 komada – 7 HN-45M i 6 nenaoružanih primeraka. U zajedničke Oružane snage BiH 2006. ušle su Gazele koje su uvrštene u 1. skvadron. na sedam komada proveden je C2 pregled. Planovi OS BiH su da se do 2012. zadrži šest komada i kasnije do 2026. 4 komada, a da se u međuvremenu za zamenu nabave nove višenamenske letelice. Nezavisno od OS BiH, tri Gazele koristi Vlada RS.

GAZELE TREĆE JUGOSLAVIJE

Posle prikupljanja snaga iz drugih delova bivše Jugoslavije u novoj „krnjoj“ federaciji provedena je reorganizacija RV i PVO u skladu sa preostalim ljudskim i tehničkim resursima. Ostale su tri pohe – po jedna na aerodromu Lađevci, Niš i Golubovci, rasformirane su armijske eskadrile i 782. eskadrila 107. puka. Zadatak obuke pilota preuzela je nova 897. eskadrila na Golobuvcima.

Posle procesa reorganizacije početkom 1993. godine u RV i PVO nalazilo se 97 Gazela (22 HO-42, 27 HN-42M, 10 HI-42, 2 HSn-42, 10 H-45 i 26 HN-45).

U atmosferi međunarodnih pritisaka na SRJ i rata koji je bio u toku, Gazele su korišćene za potrebe komandovanja, za prevoz ranjenika, letelo se sa obe strane Drine kada je trebalo i održavano je dežurstvo. Na primer u leto i jesen 1995. godine u gotovosti za podršku KoV i RM bile su snage ekvivalenta jedne protivoklopne i jedne mešovite helikopterske eskadrile. Od severa prema jugu na ae-

rodromu Sombor u jednočasovnoj gotovosti bili su 1 Mi-8 i 1 Gazela, zatim prema istočnoj Slavoniji 5 Gama i 1 nenaoružana Gazela.

Za rad za račun 1. armije na Sremskom pravcu takođe u jednočasovnoj gotovosti su bili dva Mi-8 i 4 Game na a. Batajnica i 4 Game na aerodromu Lađevci. Za podršku RM na pravcu Prevlaka u gotovosti su bile 4 Game na aerodromu Golubovci. Za podršku i komandovanje 2. armiji i RM u tročasovnoj gotovosti bili su dva Mi-8, dve Here i jedna Gazela. Za račun 3. armije na aerodromu Niš jedna Gazela i za 1. armiju jedna Gazela na a. Batajnica.

U okviru Dejtonskog mirovnog sporazuma prihvaćena je obaveza da se zaraćene strane dogovore oko limita za brojno stanje oružanih snaga u miru i količine naoružanja u pet kategorija prema Aneksu 1B sporazuma Strane potpisnice, prema tekstu Aneks 1-b Člana 4 priznale su značaj postizanja uravnoteženih i stabilnih nivoa odbrambenih

Gama ev.br. 12920 prefarbana je u nestandardnu maskirnu shemu u vreme kada je letela u avijacijskoj jedinici Resora državne bezbednosti od 1993. do 2003. godine. Posle povratka u RV i PVO zadržala je bojenje, ali oznake su promenjene i prilično nemarno su postavljene oznake vida sa neobičnim izborom plave boje u zastavi i rondeli. foto: A. Radić

foto: Dimitrije Ostojić

snaga na najnižem nivou u skladu sa bezbednošću Strana. Vojna ravnoteža prihvaćena je kao suštinski element za sprečavanje ponavljanja sukoba. Dejtonski mirovni sporazum utvrdio je odnos snaga u kojem osnovni nivo predstavljaju efektivni SRJ koji su ograničeni na 75%. Za RH i BiH 30% osnovnog nivoa.

Po Subregionalnom sporazumu o kontroli naoružanja iz juna 1996. godine za SRJ postavljena je granica od 155 borbenih aviona i 53 borbenih helikoptera. U roku od 16 meseci od stupanja tog dokumenta na snagu višak aviona je redukovano iz inventara RV i PVO pre-

kvalifikacijom u neborbene avione, učila ili izložke u muzeju i javnim mestima. Limit iz kategorije borbenih helikoptera zadovoljen je uklanjanjem namenske izviđačke opreme sa helikoptera HI-42 Hera.

Rok za redukciju koji su prihvatile strane potpisnice bio je 30. novembar 1997. godine. Posle redukcije viškova u RV i PVO u kategoriji borbenih helikoptera ostalo je 27 HN-42M, 17 HN-45 i 3 HI-42 i jedan HN-45 prijavljen za „istraživanje i razvoj“.

Novi rat na Balkanu započeo je marta 1998. godine sukobom albanskih pobunjenika sa snagama

MUP-a Srbije u centralnom Kosovu. Na aerodromu Priština od maja 1998. godine bila su po dva helikoptera Mi-8 i Gazela iz 119. puka koji su operativno potčinjeni načelniku štaba 3. armije i komandantu Prištinskog korpusa. Helikopterski detašman koristio se za održavanje veze i snabdevanje jedinica VJ koncentrisanih duž granice sa Albanijom na pravcima koje su pobunjenici koristili za ubacivanje oružja i ljudi na Kosovo.

Helikopteri su bili jedino sredstvo za brzo snabdevanje isturenih jedinica koje su dobile zadatak da provedu u delo naređenje o dubinskom zatvaranju granice prema

Gazela u oznakama RV i PVO uvedenim 2006. godine. Uticaj protoka vremena i stajanja na otvorenom prostoru primetan je na boji.
foto: A. Radić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojčić

Albaniji. Iskrčavani su desanti na teško pristupačne predele Đeravice i Paštrika na nadmorske visine više od 1.000 metara. Dodatne teškoće tokom letnjih meseci 1998. godine prčinjavala je visoka temperatura vazduha koja je ograničavala taktičke sposobnosti helikoptera. Gazele su korišćene za prevoz komandnog kadra i za evakuaciju ranjenika sa karaula.

Postojala je stalna opasnost od dejstva protivnika sa zemlje po helikopterima koji su bili potpuno nezaštićeni od vatre streljačkog naoružanja. Protivničke snage raspolagale su sa protivavionskim mitraljezima kalibra 12,7 mm i malim količinama lakih prenosnih raketnih sistema PVO koji su dotureni iz Albanije. To naoružanje nije efikasno upotrebljeno zbog loša orga-

foto: Dimitrije Ostojčić

nizovanost i neobučeni albanskih pobunjenika za borbu protiv helikoptera. Posade helikoptera štitile su se dobrim izborom profila leta - rizične zadatke iznad planina izvodile su na malim visinama uz praćenje konfiguracije terena.

Pred početak rata 1999. godine u RV i PVO nalazilo se 27 HN-42M, 18 HN-45, 3 Hi-42, 25 HO-42 i 10 H-45.

Stanje neposredne ratne opasnosti u SRJ je proglašeno 23. marta. Operacija „Savezničke snage“ (Allied

Force) započeta je u 19 časova i 50 minuta 24. marta 1999. godine istovremenim napadom oko 120 borbanih aviona i oko 80 krstarećih raketa lansiranih iz podmornica i strateških bombardera na vitalne elemente sistema PVO VJ.

Za slučaj ulaska NATO u sukob na kopnu, na pravcima mogućeg prodora na jugu Srbije razmešteni su i maskirani helikopteri Gama iz 712. pohe i 714. pohe, ali do poletanja na borbene zadatke nije došlo.

foto: Dimitrije Ostojčić

foto: Dimitrije Ostojčić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

Od dejstava NATO 1999. godine uništena je samo jedna jedina Gazela – HI-42 na aerodromu Golubovci. Posle rata najbrže su se vratile u borbenu gotovost helikopterske je-

dinice i već krajem oktobra 1999. godine 714. pohe izvela je bojevo gađanje raketama Maljutka na poligonu Pasuljanske livade – to je bila prva posleratna vežba u RV i PVO.

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

foto: Dimitrije Ostojić

Do danas je u sastavu RV i PVO ostalo 44 Gazela koje se vode u evidenciji, ali mali broj je u letnom stanju zbog problema u održavanju. Ugovor Ministarstva odbrane Srbije sa Airbusom od decembra 2016. godine o nabavci 9 novih helikoptera H145M obuhvatio je i pitanje održavanja Gazela – u perspektivi remontni zavod „Moma Stanojlović“ u Batajnici uz podršku Airbusa obezbediće održavanje Gazela za RV i PVO i region i proizvodnju rezervnih delova.

foto: Dimitrije Ostojić

GAZELE U VOJSCI CRNE GORE

U Crnoj Gori u vreme proglašenja samostalnosti 2006. godine nalazilo se 15 Gazela (6 HN-45, 1 HI-42, 6 HO-42 i 2 H-45) i jedan primerak HO-42 pozajmljen MUP-u. Tokom juna i jula nastavila se letačka obuka devet studenata 134. klase na Gazelama. Istvorenim svi profesionalci iz 239. mešovite avijacijske eskadrile morali su da se odluče da li će nastaviti sa službom u Srbiji ili će ostati u Crnoj Gori. Tek stvarena VCG konsolidovala se do oktobra 2006. godine: jedinice su preformirane po novoj strukturi, provedene su promene u komandnom kadru.

Formirana je Helikopterska eskadrila koja je ostala do danas jedina letačka jedinica.

Od 2008. godine pokrenut je proces obnove resursa – pregledi C2 za produžetak resursa za 12 godina ili 4.000 časova naleta i modernizacija avionike. Radove obavlja privatni avio servis Ikar iz Banja Luke. Prema Dugoročnom planu razvoja odbrane 2016-2025. predviđeno je da Vojska Crne Gore dugoročno zadrži Gazele u naoružanju – od 13 komada četiri će biti prodate kao višak, a jedan od prioriteta modernizacije su radovi na Gamama.

Prvi pokušaj označavanja Gazela u Vojski Crne Gore sa novim oznakama nacionalne pripadnosti bile su neobične crvene ronđele sa zlatnim rubom, ali bez lava koji se mogao očekivati po uzoru na zastavu. Gazela 12634 je iz Francuske proizvodnje i primljena je u naoružanje januara 1976. godine.
foto: A. Radić

Gazela Milicije Crne Gore korišćena je za podršku snagama za pružanje pomoći posle zemljotresa u primorju 1979. godine
foto: MC Odbrana

CIVILNE GAZELE

Prve dve Gazele uvezene u SFRJ bile su civilne. U jugoslovenski civilni registar 28. jula 1972. godine uvedene su dve nove SA 341G po oznakama YU-HBA i YU-HBB. Korisnik tih Gazela bilo je Izvršno vijeće (danas kažemo Vlada) Bosne i Hercegovine i služile su za prevoz važnih lica i razna hitna prevožanja za potrebe vladinih organa. Za potrebe milicije 1975. i 1976. iz Francuske je nabavljeno šest SA 341G koje su bile stacionirane u Beogradu (savezna jedinica, RSUP Srbije i GSUP Beograda) i jedna u Podgorici (RSUP Crne Gore). Jedna Gazela je letela u sastavu RSUP BiH u Banja Luci.

Sa proizvodne linije u fabrici „Soko“ Mostar u kojoj su izrađivane licencne Gazele svi primerci osim jednog naručeni su za potrebe JRV i PVO. Izuzetak predstavlja Gazela uvrštena u inventar SSUP-a. Od početka 90-tih broj primeraka Gazela uvedenih u civilni registar naglo raste - ratne potrebe i

nestabilno stanje u zemlji povećali su potrebu policije za vazдушnim prevozom i to su podmirili preuzimanjem ili pozajmljivanjem Gazela iz JRV i PVO. Borbene jedinice koje su delovale pod kontrolom Resora državne bezbednosti Srbije koristile su u Krajini Gazele sa vojnim oznakama, ali su neke od njih kasnije ušle u civilni registar. U luci Bar sa broda nakrcanog u Libanu istovarene su tri SA-342L Gazele. One su sa civilnim registracijama postale deo flote državne bezbednosti Srbije. Kuriozum su po naoružanju jer je jedna bila u francuskoj borbenoj konfiguraciji sa četiri POVR HOT, a jedna je imala top GIAT 621 i lanser nevođenih raketnih zrna.

Od sredine 90-tih Gazele iz vojnih viškova prodavane su na civilnim tržištu. Neke od Gazela koje su otišle stranim korisnicima nosile su privremene registracije sa prefiksom YU.

Gazela crnogorske policije predata je iz RV i PVO na privremeno korišćenje 2005. godine i oznaka je promenjena iz 12613 u YU-HFD. Posle osamostaljenja Crne Gore preregistrovana je u 40-HFB i formalno je 2014. postala vlasništvo ministarstva unutrašnjih poslova.
foto: A. Radić

Jedna od tri SA 342L Gazele koje su iz Libana 1991. godine došle ukrcane na brod iskrcan u luci Bar. Korišćene su u crvenim beretkama.
foto: A. Radić

UDES I

Od prvog udesa 1975. godine na mostarskom aerodromu u kojem je uništena Gazela evr.br. 12602 do pada dve Gazele u julu 2019. u Srbiji (12836) i Crnoj Gori (12793) u raznim okolnostima uništeno je 49 letelica. Smrtno su stradala 34 člana posade i putnika. Šest Gazela je oboreno u borbenim dejstvima i stradalo je 6 članova posade i putnika.

Gazela firme Ciklonizacija prilagođena za suzbijanje komaraca. Uništena je u udesu 2008. godine.
foto: A. Radić

Na aerodromu Žukovski 2003. godine snimljena je Gazela sa ruskom registarskom oznakom RA-1341K koja je u vreme službe u Jugoslovenskom RV i PVO nosila evidencijski broj 12611
foto: A. Radić

